

Korunk és a biblia.¹

Legyen bármilyen vallásos meggyőződése valakinek, mégis lehetetlen észre nem vennie, hogy a kereszténység egyetemes szent könyvének, a bibliának, a mai korban nincsen olyan nagy befolyása az emberek lelkére és életére, mint volt a régi időben, mikor a katonák a táborban, a rabok a tömlőczőkben és a fejedelmek palotáikban óhajtották e könyv olvasását. Hogy vajjon ez általános jelenség haladás-e, avagy visszaesés az emberiség történetében, azt mindenki maga dönti el magának a saját egyéni hite és világnézete szerint. Azonban a kérdés nem hagyhat közönyösen senkit, a ki az emberiség jólétét és haladását szívéen hordozza s a ki magán kívül még másra is gondol. Vajjon az a könyv, a mely több ezer esztendőn keresztül az emberiség jóratörekvő részének irányító tüje, vezetője volt, a mely évezredekben keresztül a legszebb és legnagyobb jellemeket alakította, csakugyan az előregedés gyengeségeit és a bekövetkező halál előjeleit mutatja-e? Vajjon ez a vezető csillag csakugyan kihülőben van-e, vagy pedig egy olyan nap, a mely elé néha sűrűbb, néha pedig ritkább fellegek is kerülnek, de még sokáig, tán kiszámíthatatlan időkig fog az emberiségnek fényt, melegséget és jólétet kölcsönözni? Ezeknek a kérdéseknek megvizsgálását tűztem ki felavató értekezésem tárgyául azon hitben, hogy a keresztény theologia tanárának e kérdésekben nyíltan számot kell adnia a saját meggyőződéséről még akkor is, ha felfogásának helytelen vagy egyéniségének gyenge volta miatt meggyőződését nem tudja a másokévá is tenni.

Vizsgálódásomnak nagyon kevés haszna lehet azokra, kik a biblia befolyásának hanyatlását a mi korunkban nem ismerik el és még kevesebb azokra, kik e befolyás hanyatlásától előmenetelt, üdvöt várnak. Ez utóbbi állításom természetesen azt

¹ Tanári székfoglaló, 1910. máj. 28.

az egyelőre dogmatikusnak látszó meggyőződésemet is elárulja, hogy én e befolyás hanyatlásában visszaesést látok, azonban megkísértem, hogy e dogmatikus látszatot is később eloszlassam.

Kérdéseim eldöntésénél okvetlenül tisztában kell lennünk azzal, hogy minek tartjuk a bibliát, mert a kik már ennek meghatározásával egymástól eltérő véleményen vannak, az én fel tett kérdéseimre nem adhatnak egyenlő feleletet. A régi deistikus keresztény theológiában, mely Istent úgy tekinti, mint a ki tetszése szerint bármikor belenyul a világ folyásába és azon koronként változtat, a biblia Istennek a könyve volt, melynek első részét előbb adta a zsidóknak, a második részét pedig később, alig 19 száz évvel a mi korunk előtt, a kereszténységnek. Az első rész kiadásánál Isten személyesen jelent meg a prófétáknak és adta nekik a maga kijelentését, a második résznél már emberré lett, e földön élt és tanított hosszabb ideig és úgy jelentette ki a maga akaratát, melyet azután az emberek írásba foglaltak. Mekkora tekintélye lehet egy ilyen könyvnek, melynek szerzője az Isten! S milyen boldog lehet az emberiség, mely a jó atyának ilyen gondviselésében részesül! Megáll az ész, nem ítél és nem gondolkozik az istenség tényleges jelenlétében, hanem csak bámul és imádja a betűt, a mely magának az Istennek gondolatát fejezi ki. A keresztények többsége ma is e nézetet vallja és a keresztény tanítók nagy része ezt tanítja még beláthatlan időnkig. E felfogás megismeréséért nem kell a messzi multba mennünk vissza, mert napjainkban is ennek hirdetését megtalálhatjuk, bár az óvatosság e meghatározások körül már nagyobb. Tán egy oxfordi theologusnak jutott az a kétes dicsőség, hogy e felfogás legklasszikusabb kifejezője lett csak a mult század második felében. Ez ezt mondja: „A Biblia semmi sem egyéb, mint hangja annak, ki a trónon ül. Minden könyve, minden fejezete, minden verse, minden szava, minden szótagja, minden betűje a Legfelsőnek egyenes szózata“.¹

Azonban az idők és az emberek megváltoztak, engedve az örök igazságnak, melyet már Horatius felfedezett. Az a keresztény felfogás, mely az új kijelentéssel mindent örökre

¹ „The Bible is none other than the voice of Him that sitteth upon the throne. Every book of it, every chapter of it, every verse of it, every word of it, every syllable of it, every letter of it, is the direct utterance of the Most High“. Burgon, Inspiration and Interpretation 1861. 89 l.

elrendezettnek hitt, megingott, mihelyt a föld kezdett forogni a nap körül, bár ez az Isten szavával ellenkezett. Az emberi kutatás és tapasztalat, a fejlődés nagy tana, mely megállást nem ismer, a görög böleselkedőnek adott igazat, ki mindennek a változását hirdette. Már a reformatio korában, a mikor a biblia fennebbi meghatározása éppen diadalát ülte, legyőzve minden más tekintélyt, mikor az állandóságban annyira hittek, hogy a Melancton görög nyelvánarról is meghatározták, hogy az örök időkre iskolai nyelvtan maradjon, Luther már látta, hogy az, a mit Isten az ő Igéjében nekünk kijelentett, az ész előtt csupa lehetetlenség, absurdum és hamis.¹ Szemint az ész sohasem fog kibékülni azzal, hogy a három lehet egy, hogy Isten lehet ember, hogy mi, a mikor keresztelkedünk, megtisztulunk bűneinktől a Krisztus vére által, hogy a kenyérben a Krisztus testét eszszük, a borban az ő vért iszszuk és így bűnbocsánatot nyerünk.² Igaz, hogy ő csaknem dicsekszik a maga „credo quia incredibile“-jével, de tisztán látja már az ellentétet a józan ész és a biblia tanításai között, bár az ő hite még az utóbbiaknak adott igazat. Nevetséges tannak nevezi Pál tanítását az emberi bűn eredetéről. Olyan fontosnak kell-e tekintenünk azt az almát — mondja az ész — hogy az egész világnak kell fizetnie érte, annyi kitűnő és bölcs embernek, sőt magának az Isten fiának minden prófétával és szenttel együtt meg kell halnia?³ És ez az ész, a melyet Luther Isten legelkeseredettebb ellenségének nevezett⁴, azután mégis nagy eredményeket ért el s mondhatjuk, hogy legalább korunkban legyőzte a szentírás tekintélyét. Behatolt a földnek mélységeibe és ott olyan időket fedezett fel, a melyenkről a bibliai kijelentések egyáltalán nem tudnak. Felemelkedett az eget fölé és Istent olyan végtelen nagyságban találta meg, mely mellett a bibliában leírt Isten nagyon kicsiny lett. Megvizsgálta a sziveket és veséket és a velőknek oszlását és az ember eredetéről egészen más tudósítást adott, mint a biblia, kiterjesztve a bibliai hatezer esztendő meg számlálhatlan ezer évekre. Felkutatta az Isten nagyságának mélységeit és

¹ A galatai levél magyarázatában Luthers Werke ed. Walch. VIII. 2042.

² Ugyanott XIII. 1528: Die dritte Predigt am Tage der Heiligen Dreifaltigkeit.

³ Auslegung I. Cor. XV. §. 136.

⁴ Ugyanott VIII. 2048, a galatai levél magyarázatában §. 152.

Istent olyan végtelennek és tökéletesnek találta, hogy eljárásai és eselekedetei, melyeket a biblia leír, nem lehetnek az övéi.¹ Kutatásainak eredményeképpen megállította, hogy Isten nem hagyta az embereket kijelentés nélkül; nem adhatott nekik hiányos és tökéletlen kijelentést, a melyet azután tökéletesebbé tett újabb kijelentéssel; nem adhatta kijelentését csak az emberiség kiválasztott részének, mert az ő eljárásai egyetemes törvények szerint alakulnak. A földrajz, a népismeret és összehasonlító vallástan kimutatta, hogy a mindenütt jelenvaló Isten minden gyermekének atyja és magát minden vidéknek és nemzetnek egyformán jelenti ki. Nincs tehát az isteni kijelentés egyetlen könyvben összefoglalva, hanem minden nemzetszoport külön foglalhatta és foglalta is össze könyvekben, tehát emberi művekben azt, a mit neki Isten kijelentett, vagy más nyelven szólva, mindazt, a mit Istenről gondolt. A keresztények bibliája tehát nem egyetlen könyv a maga nemében és nem kizárólagos kijelentés, hanem még más bibliák is állottak elé az emberek között, melyek éppen olyan jogokat követelnek maguknak, mint a mi szentkönyvünk.

Bámulatosak azok az eredmények, a miket az összehasonlító vallástudomány a legújabb korban e különböző bibliákról megállapított. Kimutatta minden kétséget kizáró módon, hogy ezek a természet fölött állóknak tartott művek éppen úgy a természet törvényei alatt állanak, mint minden e világon. Előállításukban hódolnak a természeti kiválasztás törvényeinek, az erősebb elnyomja, megsemmisíti és túléli a gyengébbet. Kedvező körülmények között, mikor az emberek hite erős, nőnek; mikor pedig a vallásos élet hanyatlik, megállanak vagy éppen visszaesnek a fejlődésben. Az erőshítű teremtő kor elmulását jelenti náluk is az, mikor gyarapodásuk megáll s a hanyatló kor már csak a meglevőkön kezd elmélkedni, azokat magyarázgatja, részekre osztogatja soraikat vagy éppen betűiket számlálgatja, szent áhitattal bámulja, megközelíthetlen tökéletességüknek hirdeti s nincs bizodalma se arra, hogy azokhoz hasonlót alkothasson.

*Még meglepőbbek azok a hasonlóságok, a melyeket az

¹ Már Luther állította, hogy az ész nem fogja fel, hogy mi az Isten, de a legbizonyosabban felfogja, hogy az Isten mi nem. (Von den Gelübden der Mönche und Nonnen 246 §. Werke ed. Walch. XIX. 1940).

összehasonlító vallástudomány a meglevő nagy tekintélyű bibliák között felfedezett, s mely korunkat az elfogult egyoldalúságból kiemelte. Kimutatta ugyanis, hogy bibliánkban alig található valami értékes, a mit a többi bibliában is meg nem találhatunk. A csodák csaknem azonosak minden szentkönyvben: halottak feltámasztása, vakok és sánták meggyógyítása, szózatok az égből Isten előtt kedvelt személyekhez, a szent lélek megjelenése galamb alakban stb. Az Isten megtestesülése ember alakban, a szeplőtelen fogantatás, a szűztől született isten, a keresztt, a kígyó, a mindentlátó szem, a sugarak dicsfénye, ördögűzések, keresztség és urvacsora mind megvannak más szentkönyvekben is. A buddhizmus megalapítója körül ugyanolyan legendák állottak elő, mint a kereszténység megalapítója körül. Mindkettő királyi nemzetségből származik, mindkettő szűztől születik, égi követek hirdetik mindkeftőnek a megszületését, mindkettőt bölcsék és fejedelmek keresik fel, nekik hódolnak és drága ajándékokat hoznak. Mindkettő természet fölötti megkísértésen megy keresztül, mielőtt nyilvános működésüket mint tanítók megkezdnék és mindkettő halálakor megrendül a föld.

Természetesen még nagyobb a hasonlóság az egyenlő tartalmu szentkönyvek alapján felépült egyházak szervezete és szertartásai között. Rhys Davids Hibbert Leczkék című előadásaiban állítja a következőket: „Mind a kereszténység, mind a buddhizmus másfélezer esztendő alatt fejlődött papi és szertartásos rendszerré a maga harangjaival, olvasóival, képeivel és szentelt vizével; mindkettő holt nyelven tartja istentiszteletét karénekekkel, körmenetekkel, dogmákkal és tömjénnel, hol a világi elem csak néző közönség; mindkettőben mystikus ceremóniákat végeznek megborotvált papok, színes felöltőkben; mindkettőnek megvannak a maguk apátjaik, barátjaik és apáczaik; mindkettőben megvan a szűzek, a szentek és angyalok imádása, a szűz anyának és gyermekének tisztelete; vallástételek, böjtök és tisztítóútz, bálványok, ereklyék, symbolumok és szentképek, oltárok és búcsujárások, nagy kolostorok és fényes székesegyházak, hatalmas hierarchia és gazdag bibornokok, még a pápa is hármas tiarájával a fején és világi uralmának jelvényével a kezében“. Lehet-e csodálni, ha ilyen hasonlóságok mellett az első keresztény misszionáriusok a buddhiták között azt hitték, hogy az ördög megelőzte őket s átplántálta hozzájuk a kereszténységet?

Mahaffy tanár ugyanilyen hasonlóságokat talál a keresztény vallás és az egyiptomiak vallása között. „Alig van a zsidó és keresztény rendszerben — mondja ő¹ — valamely nagy és hasznos fogalom, melynek hasonlóját nem találjuk meg az egyiptomiak hitében. Az egy Isten kifejlődése háromsággá, a közbenjáró istenség megtestesülése egy szűzben és atya nélkül, ennek összeütközése és pillanatnyi legyőzete a sötétség hatalmai által, az ő részleges győzelme (mert az ellenség nem semmisül meg), feltámadása és uralkodása egy örökkévaló országon a megigazult szentekkel, különböző és mégis azonos volta a nem teremtett és felfoghatlan atyával, kinek alakját nem ismerjük s ki nem lakik kézzel csinált templomokban: mindezen theologiai fogalmakkal tele van Egyiptom legrégebb vallása. Így az ellentét, sőt a nyilvános következetlenség erkölcsi és theologiai felfogásunk között; a habozás, melylyel a bűnt részben erkölcsi gyengeségnek, részben gonosz szellemek beavatkozásának s hasonlóképen az igazságot erkölcsi érdemnek s viszont jószellemek vagy angyalok befolyásának tulajdonítjuk; a lélek halhatatlansága és utolsó megítélése; a tisztító tűz és az elkárhozottak kínzása: mindezekkel találkozunk az egyiptomiak szertartásaiban és erkölcsi tanításaiban.

Minde tények megállapítása csak a közelmúlt évtizedek műve, a mikor a nemzetek érintkezése, egymás műveinek és gondolatainak megértése és becsülése, sőt ezeknek még a nép rétegeiben is elterjedése a napi és tudományos sajtó útján is lehetséges volt. Természetesen ezek a körülmények a biblia régi és költött tekintélyét nagyon megingatták és annak befolyását és kiváltságos helyzetét visszanyomták. A történeti tanulmányok szintén segítették ez irányzatot, mely a kiváltságos tekintélyű bibliák ellen irányult, mikor megállapították, hogy ezek a szent könyvek az emberiség előhaladásának, szabad kutatásának és gondolkodásának mindig ellenségei voltak, leigázták az értelmet és békót tettek a lelkiismeretre.

Legnagyobb ellensége azonban korunkban az ilyen kiváltságos könyveknek a tudományos és bíráló szellem, mely a bibliák keletkezési korának gyermekes hiszékenységgel és babonás előítéletével éppen olyan ellentétben áll, mint a felnőtt

¹ Mahaffy J. P., Prolegomena to ancient History. 416. l.

ember gondolkozása a mesék világában élő gyermek szellemi tapogatózásával. Korunk tudományos szelleme mindent megfigyel, kikutat, próbára tesz, bírál, ellenvetéseket tesz, czáfol, értékkel, bizonyítékait és ellenvetéseit mérlegeli s még az ilyen gondos utánjárással megállított ítéletét is csak véleménynek meri nevezni, nem tagadva meg a lehetőséget, hogy gondos és lelkiismeretes óvatosság mellett is valamely körülmény figyelmét --- mely emberi, kikerülhette. A biblia írói és olvasói előtt e tudományos módszerek ismeretlenek voltak. Nekik elég volt a szóbeszéd úgy jelenjünk, mint multjuk eseményeinek elhívésére. Hiszékenységük a legnagyobb abszurdumokat is elfogadta igazság gyanánt. A kigyó vagy a szamár beszélhetett, sőt a gonosz szellemek is, melyek az embert vagy állatot elfoglalták, beszélhettek. Jónás élhetett három napig a cethal gyomrában, Nebuchadnezzar ehetett füvet mint egy ökör hét esztendeig. Az ilyen lehetetlen dolgokat a mai ember nem hiszi el még akkor sem, ha csalatkozhatlannak hirdetett bibliából olvassa. És korunk tudományos és bíráló szelleme számtalan történeti tévedést, tudomány ellenes állítást, féktelen tulzást és gyarló, emberi és egymással ellenkező mondást talál a bibliában, a melyeket éppen ez a tudományos és bíráló szellem minden törekvésével sem tud megszüntetni s melyek így nagyon sokat munkálnak arra, hogy a biblia befolyását korunkra csökkentsék.

E tudományos szellem éppen napjainkban éli diadalainak korát. Nagy sikereivel, melyek jólétet, előhaladást és kényelmet szereznek az emberiségnek, egészen elvonta a figyelmet a vallási, erkölcsi és lelki világról. A szép, jó és nemes fogalma, melyet a biblia hirdet és keres, egészen háttérbe szorul a hasznos, az előnyös és gyakorlati előtt. Korunk nem a biblia czéljainak, a szeretetnek, testvériségnek, jóindulatnak, egyetértésnek és hitnek jelszavait tüzi ma zászlójára, hanem ezek helyett, sikerre, hatalomra, érvényesülésre, osztályérdekekre, részleges és nem egyetemes fejlődésre törekszik s ezek érdekében az előbbieket mellőzni és áldozatul dobni is hajlandó. A történelem tanúsága szerint az emberi haladás mindig egyoldalú volt. Ha egy kor felvetett valamely eszmét, mely megtetszett, elterjedt és sikereket aratott, akkor az emberiség rendszeren tulzásba vitte azt, egyébről megfeledkezett, minden mást elhanyagolt s eljárásának helytelen voltát csak a későbbi nemzedékek tudták észrevenni. Olyan

formán vagyunk az emberiség gondolkozási irányjaival is, mint a divattal, melynek ellenállani nem tudunk, de idők multával annak szertelenségeit belátjuk s a mi benne szép volt, azt ismét elővesszük. A mi korunk tudományos szelleménél ilyen tulzásnak, tán éppen szertelenségnek itélem azt az elbizakodott és egyoldalú elbánást, a melylyel ma a biblia legfontosabb tárgyáról, a hitről, a lelki életről megfélekedezik. A biblia régi alapjait megdöntötte, isteni tekintélyét e tudományos szellem elvette, de azt hiszi, hogy ezzel végképpen el is számolt vele, többé nem is lesz szüksége reá, mert a tudomány sikerei biztosítják már számára azt, a mit az emberek ezer éveken át a bibliában kerestek és meg is találtak, az üdvösséget, a léleknek a megnyugvását. A technika csodái, az északi sark felfedezése, a levegő meghódítása és más kisebb-nagyobb feladatok annyira elfoglalják ma az elméket, hogy e külső dolgok miatt az a belső világ, melyet a biblia meg nem czáfolt tanításai tudnának ma is felvirágoztatni, elhanyagolt, sivár, pusztuló vidék éppen a tudományos szellem tulzó egyoldalúsága miatt. Távol legyen tőlem, hogy törekvését, melylyel a földi világot, a testi országot boldogítani akarja, elítéljem, de hibáztatom a lelki világnak, az Isten országának elhanyagolását. Ezért gondolom, hogy fennebb jelzett nézetem, hogy t. i. a biblia befolyásának hanyatlásában visszaesést látok, nem mondható egészen dogmatikusnak.

Korunk tudományos szelleme megczáfolta azokat a hamis nézeteket, melyeket egy tudománynélkül való kor a bibliáról felállított, kimutatta, hogy benne sok valótlanág, hiba és költött mese van, megállította, hogy Isten útjai nem olyanok, mint a milyeneknek egy gyermekes hiszékeny kor hirdette. De vajjon ezek alkották-e és alkotják-e a biblia lényegét? Nem maradtak-e, nem voltak-e abban olyan nagy és fontos igazságok, a melyeket megczáfolni semmi tudomány nem tud, mert a mint maga a biblia mondja, az igazság él és uralkodik mindörökké. A biblia lényegét nem az alkotja, hogy vajjon a nyul kérőzik-e, vagy nem; hogy az asszony a férfi oldalbordájából lett-e, vagy nem; hogy Jézus keresztelkedésénél megjelentek-e a mennyei seregek, vagy nem. Hanem azok a részek tartoznak a lényeghez, a melyek olvasás közben segítik, erősítik az embert, a melyek Istenről, a tökéletesről magasabb fogalmat adnak neki, a melyek a saját erejében és tehetségében vetett hitét emelik, más ember iránt rokon-

érzést, szeretetet keltenek, a melyek vágyait tisztítják, komolyságát nevelik, reményét erősítik, a melyek az igaznak, szépnek és jónak barátjaivá és bajnokaivá lelkesítik az embert s a melyekből úgy érezzük, hogy maga az Isten beszél hozzánk. Ennek a lényegnek az elhanyagolása az, a mit én tudományos korunk szertelenségének tartok. Nincs könyv, melyből a lelki életre, melyben a szeretet, hála, tisztelet, alázatosság, hűség, lelkesedés, imádás, jellem és akarat az alkotó tényezők, annyi és olyan táplálékot lehetne kapni, mint éppen a keresztény bibliában. A hegyi beszéd, az első Korinthusi levél 13. része, a János evangéliumának 14., 15., 16. és 17. részei, a Lukácsnak 15. része, a Római levél nyolczadik, az Ephesusi ötödik és hatodik részei, a 23., 27., 37., 103., 139. és még egy csomó zsoltár, Ezsias könyvének utolsó tizenhat fejezete ma is olyan források, melyekre a lélek szomjuhozik, mint a szarvas a hűvös patakra, melyeknél üdítőbbeket még nem adott az előrehaladott kor elbizakodott szelleme és sajnálni lehet azokat, kik e forrásokból csak néha, vagy tán sohasem meritenek. Ezekben van meg az emberiség reményeinek és aggodalmainak, örömeinek és bánatának, hitének és bizodalmanak legjava, atyáinknak és nagyatyáinknak, az emberiség legjobbainak és szentjeinek fenkölt gondolata, vágya és törekvése. Újra meg újra kifáradhatlanul és olykor csaknem megrázó nyomatékkal állítják elénk a biblia írói az élet erkölesi oldalának fenséges voltát, a becsület, az igazságosság és alázatosság fenkölt erényeit, melyeket korunk tudományos szelleme nem egyszer kigunyol, sárba tapos vagy kinevet. Azoknak a műveletlen, durva és bigott embereknek, a profétáknak szava, kik társadalmilag és értelmileg messze mögöttünk állottak, milyen erkölesi magaslaton áll ma is szemben a mi korunk léha, üres, modoros és hizelgő beszédeivel!

Ezekben áll nézetem szerint a bibliának lényege és örök beese, melyeket a tudomány nem czáfolt meg és nem is czáfolhat meg, mert természetüknél fogva örök becsüek. Vajjon lesz-e idő, mikor a görög művészet remekeit értéktelen régi kődaraboknak fogják nézni? Homeros, Shakespere vagy Petöfi sorait tekintetik-e valaha silány irodalmi termékeknek? A festészet vagy zeneművészet remekeit, melyekben ma gyönyörködünk, vajjon unalmasoknak fogja-e találni a jövő évezredek előrehaladott fia? Olyan kérdések ezek, melyekre a mai kor embere határozott

feleletet adni nem tud. Így a biblia szépségeit is, melyeket korunk még nem haladott túl, hanem a tökéletesség legmagasabb ismert fokán állanak, minden dogmatizmustól menten olyanoknak kell itélnünk, a melyek még beláthatlan időkig az emberi lélek táplálékául szolgálnak, mindaddig, a míg a fejlődés, az újabb kijelentés az ember mivoltáról, vágyairól és kötelességeiről mostani fogalmainál fenségesebb erkölcsi magaslatokat meg nem ismeret. Ma nincs olyan könyv, vagy más raktár, hol az életnek komolyabb és magasztosabb fogalmai volnának összegyűjtve, mint a keresztények bibliája, különösen pedig annak újtestamentumi része. Ebben egy olyan embernek a képét, gondolatait, vágyait, imáit, példaadását, életét és halálát találjuk leírva, kinél magasztosabbról még korunk tudományos szelleme sem tud fogalmat alkotni. Nagy felfedezők, hősök, világboldogító nemzetgazdászok, vegyészek és fizikusok, államfők és milliárdosok e nagy jellemnek, az ember örök típusának nagyságát mai felfogásunk szerint sohasem fogják elhomályosítani. Tán visszaesésről, degenerációról lehet sejtelnünk, mely nagy felfedezőkben, nagy intézmények alapítóiban, hatalmas országok vezetőiben is meg fogja találni az eszményi embert, vágyainak határát, de a Jézus fenséges jellemét felülmuló emberről ma még nem tudunk gondolkozni. Igaz, hogy ez eszményi embert is éppen úgy mint a biblia nagy erkölcsi igazságait egy gyermekes és babonás kor körülfogta a maga hitének mesés és csodás bűbájosságával és ezáltal megzavarta eredeti alakját, sőt eredeti alakjában is maga Jézus oszthatta korának némely gyarlóságait, de azért ő mégis csaknem kétezer éven keresztül az erkölcsi és lelki tökéletesség eszménye volt és lesz még beláthatlan időkig. Az ő életét nagy tudományyal, éles észszel és kiváló írói tehetséggel sok könyv megkisérelte már leírni, de azok mind csak az újtestamentum hiányos magyarázatainak bizonyultak, a melyek nélkülözik azt a közvetlenséget, a melylyel Jézust az újtestamentum tudatlan írói elének állították. A Jézus nagy lelke, az ő gondolatai és cselekedetei hozták létre az újtestamentumot s csak egy hasonló nagy lélek, egy második Jézus, tud ezután is az újtestamentumhoz hasonló könyvet teremteni. A ki pedig annál is szebbet és jobbat akar létrehozni, annak Jézusnál is nagyobbnak és jobbnak kell lennie. Mert fordított gondolkozás az, a mely azt hiszi, hogy az apostolok vagy evangelisták teremtették Jézust és nem Jézus ezeket.

Dr. Martineau hasonlítja a bibliát Proteus tengeri istenhez, kit Homeros úgy jelenít meg, hogy a reátapadott tengeri növények, kagylók és moszatok alakját egészen elváltoztatták s benne az istent alig lehet felismerni. Csakugyan a hasonlat nagyon találó. Az a sok ferde fogalom, csoda, elfogultság, a Jézusról képzelt hit, származási táblák és tán jó szándékkal beleírt valótlanosságok, angyali és ördögi jelenségek, mystikus látomások, annyira félrevezetik megvilágosodott korunkat is, hogy ezek miatt megfeledkezik a biblia lényegéről vagy alig tudja megkapni benne már az istenit, különösen akkor, a mikor figyelme a tudomány sikereivel van lefoglalva s azokban keresi az istenit is. Sok komoly embertől hallottam már panaszt, hogy a bibliát azért nem tudja élvezettel olvasni, mert benne az észellenes és valótlan egészen eltakarja a valót és a szépet. Pedig az olvasás nagyon élvezetes lesz, ha azt úgy olvassuk, mint bármely más régi irodalmi művet. Ki kereshet emberi műben csupa tiszta és örök igazságot? Csak az, a ki előre elhitte magában, hogy egy olvasandó könyvben csupa szent igazságot fog találni. Azonban minden ítélni tudó ember tisztában van azzal, hogy még kitűnő irodalmi művekben is, de különösen a régiekben ezer elfogult nézettel, egyoldalú felfogással, egyéni gyengeséggel, a kor divatos eszméivel, az író kedvenc tárgyaival, nagyoknak gondolt kicsinységekkel, osztály érdekekkel, értelmi hiányokkal, az író lelkének és korának mindennemű gyarlóságaival fog találkozni. Erre a biblia olvasásánál is számítanunk kell. A ki csak lelki élvezetet vagy erkölesi oktatást akar szerezni, az ne olvassa a templom leírását vagy a zsidók szertartásait, vagy a származási táblákat, hanem forduljon egy kis utánjárással azokhoz a részekhez, melyekben a kívánsága szerintieket kapja meg. Talán mindenütt talál így is gyarlóságokat, de fog kapni valódi drága gyöngyöket is sokkal nagyobb számban, mint azokban a modern könyvekben és hírlapi cikkekben, a melyekből korunk mohó vágygyal táplálkozik. Hívó lélekkel tán az isteni gondviselés böles elrendezését látjuk abban, hogy a mindennapi kenyeret, melyért imádkozunk, nem készen kiszülve kapjuk az Istentől, hanem sok fáradsággal, imádkozás és aggodalmak között eséplés és tisztítás után is csak a buzaszemhez jut a föld művelője. Csodálkoznunk kell-e azon, ha a lelki táplálékok legértékesebbjeit is szalma és polyva, tán tövis

és konkoly közül kell kiválasztanunk? Vagy tán még inkább hasonlíthatjuk a biblia örök lelki igazságait azokhoz a drága kövekhez, a melyek becsület és tisztaságukat nem is csak a pusztá megtalálásnak köszönhetik, hanem annak a művészi munkának, mely azokat ragyogókká teszi vagy sok esetben azoknak az emlékeknek, a melyek hozzájuk tapadnak. Nem korunk Mammonjáról, a piaczi értékről van bennük szó, hanem azokról a lelki tapasztalatokról, a melyek a megtalált igazságot kiköszörülük, az egyéni életnek kísérei, a jellemnek, a gondolkodásnak és lelkületnek kialakítói és a magaviseletnek szabályozói s a melyek végeredményükben egy tiszta keresztény élet fényével tündökölnék. A biblia tekintélyének hanyatlásában tehát nem azt tartom hibásnak, hogy azt nem tekintjük többé az Isten szavának, Istentől ihletett és csalatkozhatlan tekintélyü szentkönyvnek, hanem azt, hogy életünkben nem a biblia gyémánt szeméit esiszolgatjuk és keressük, hanem hitünket és reményünket a biblia gyémánt mezői helyett egészen lefoglalják a tudomány olvasztókemenczéi, a melyek már oly sok szép és hasznos üveget állítottak elő, de az emberi lelket igen hideggé, számítóvá és kegyetlenné tették.

Az új-testamentum korunk felvilágosult és elfogulatlan ítélete szerint is a világnak ismert szentkönyvei között a legmagasabb színvonalon áll. Benne az erkölcsös és vallásos életnek legegységesebb igazságai találhatók, melyeknél tökéletesebbeket az emberiség még nem hozott elő és nem ismer. Jézus, az emberiség legtökéletesebb mintaképe, beszél abból az emberhez és formálja lelkünket az ismert legtökéletesebb minta szerint. Így értem, így érzem és így akarom tanítani azt azoknak, kik az Úr szőlőjének munkásai akarnak lenni.

GÁLFI LŐRINCZ.

G y ö n g y m o n d a t o k .

(Újkori íróktól.)

K ö l t é s z e t .

Virág a költészet — egy nép irodalma; De ha nem virágzik, nem is terem a fa. *Arany János.*

Meghalt a kor, melynek lantosa minesen, s ott a hős csak tettei pillanatában él. *P. Szatmári Károly.*

A szép versek a lélek zenéje. *Saphir.*

A költészet fátyolát az igazság keze szövi, reggeli ködből és napfényből. *Göthe.*

A költészet azt mozditja fel, ami a természetben és emberi szívben nem veszendő. Idő s nyelvek lejárnak; de ő él, mindig azon nagyságban, azon újdonságban, azon hatalommal a lelken s olvasóin; végzete alig emberi, inkább isteni. *Lamartine.*

A költészet azon ámbra maradék, melyet az istenek meghagytak a halandóknak. *Beranger.*

A költészet a bölcseségnek anyja is, leánya is. *Sand György.*

Ne hidjük, a mit némely költész mond: „Már tollam nyugszik, többé már nem fogok írni!” Költészettel felhagyni ritkaság. Apolló hiveit álmukból is fel tudja rázni. *Hagedorn* és *Lafontaine* (mindkettő *Horúcz* után).

De jó az istenadta föld,
Hogy nemcsak egy leányt nevel;
Mert a poéta lepke is
Új-új virágra lebben el!
Ha végre lantja, mint hurok,
Egy czifra kis madárt fogott
Ó! boldog isten, ó mi kél!
Mily hadd el és hadd el van ott! *Czuczor.*